

Iryna Neczystaluk

Odeski Narodowy Uniwersytet im. Ilji Miecznikowa

ORCID: 0000-0001-8826-2766

ПОЛЬСЬКІ ВИДАННЯ В ІМЕННИХ ФОНДАХ БІБЛІОТЕКИ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Одеський національний університет було засновано у 1865 році, і він став першим вищим навчальним закладом Півдня України. У різний час в університеті вчилися та працювали вчені світового рівня: мікробіолог Ілля Мечников, математик Олександр Ляпунов, фізик Федір Шведов, фізіолог Іван Сеченов, офтальмолог Володимир Філатов, історик Федір Успенський, славіст Віктор Григорович.

Структура університету за більш ніж 150 років існування зазнала значних змін і трансформацій, проте впродовж всіх цих років однією з основних складових освітнього закладу залишалася бібліотека. Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова належить до найбільших та найстаріших книгозбірень України. На сьогодні центральна будівля бібліотеки знаходиться у самому серці Одеси, також є філіали. Насправді бібліотека старша за університет майже на півстоліття і веде свою історію від книжкового зібрання Рішельєвського ліцею, що був заснований у 1817 році. Багатство фондів вражає: близько 4 мільйонів книг і періодичних видань, понад 100 тисяч рідкісних і цінних видань, унікальні особисті колекції.

Протягом існування Рішельєвського ліцею відбувалося формування бібліотечних фондів перетворення бібліотеки були пов'язані, у першу чергу, з реформуванням самого навчального закладу. Марія Алексеєнко виділяє декілька джерел надходжень, згідно з якими велося поповнення фонду бібліотеки ліцею:

централізована закупівля навчальної літератури за рахунок щорічної штатної суми, «переміщена» література (видання з Віленської медико-хірургічної академії) та дари організацій і приватних осіб. На момент перетворення Рішельєвського ліцею на Новоросійський університет 1 (13) травня 1865 року «Фундаментальний каталог бібліотеки Рішельєвського ліцею» налічував 11.298 назв. Відзначимо, що офіційні звіти Новоросійського університету свідчать про дещо іншу кількість збережених

книг: 12.410 назв у 28.505 томах. Окрім фундаментальної бібліотеки Рішельєвського ліцею до складу Новоросійського університету надійшла студентська бібліотека, що складалась з 2.786 назв у 4.930 томах¹.

Більшість дарів від приватних осіб розчинилися у фондах бібліотеки і тільки записи в інвентарних книгах або ж екслібрис нагадує про колишнього власника. Але є зібрання, які і зараз залишаються такими якими їх було подаровано, оскільки ці бібліотеки за характером підбору книг є історичними пам'ятками. Такі зібрання називаються іменними фондами. Початок практики створення іменних книжкових фондів у бібліотеці Одеського університету було покладено даром Віктора Івановича Григоровича (1815–1876). Вчений-славіст висунув декілька умовою зберігання колекції, однією з яких було заснування окремого відділу. Вимогу було виконано і подароване зібрання зберігається як «Відділ зі слов'янської філології професора В. І. Григоровича» з самого початку існування університетської бібліотеки. Слід зазначити, професор В. І. Григорович передав бібліотеці більшу частину книг у жовтні 1864 р., ще до відкриття університету. У цілому «Відділ зі слов'янської філології професора В. І. Григоровича» складався з 795 творів у 889 томах. Книжки були розподілені бібліотекарями Новоросійського університету за такими тематичними розділами: 1. Словники – 48; 2. Граматики – 138; 3. Історія – 117; 4. Побутові (у цьому розділі знаходяться книжки з етнографії, міфології, фольклору) – 145; 5. Історія літератури – 70; 6. Слов'янська література – 128. Усього 646 творів у 732 томах 32².

Важливою складовою фонду професора В. І. Григоровича є південно-слов'янська періодика. Вчений особливу увагу приділяв працям лінгвістичного спрямування. Але й соціальне та політичне життя слов'ян обґрунтовано цікавило науковця. У книжковому фонді славіста присутнє загребське періодичне видання «Даніца ілірска» (Danicailirska) за 1835–1838 рр. «Даніця» як літературний додаток до «Новин хорватських» (Novine hrvatske) почала виходити у січні 1835 р. під редакцією Людевіта Гая (1809–1872), одного з ідеологів ілліризму. У Дубровнику Віктор Іванович Григорович познайомився з видавцем «Любителя просвітництва: магазина сербсько-далматинського» о. Миколайовичем (1807–1896), який редагував це періодичне видання з 1842 р. У фонді Григоровича зберігаються номери за 1839 рік даного періодичного видання, що були привезені Григоровичем з Далмації. «Сільськогосподарська і реміснична газета» (Kmetijske in rokodelske novice) Янеза Блейвейза (1808–1881), що виходила в Любляні з 1843 р., також при-

¹ М. Алексеєнко, *До історії формування іменних книжкових фондів у бібліотеці Одеського університету*, [у:] Ювілейна збірка наукових праць, Одеса 2015, с. 117.

² М. Алексеєнко, *Славістическое книжное собрание профессора Виктора Ивановича Григоровича в библиотеке Одесского университета*, [в:] В. И. Григорович и развитие славяноведения в России: материалы «круглого стола» с междунар. участием, посвящ. 200-летию со дня рождения ученого (Казань, 10 апр. 2015 г.), Казань 2015, с. 155.

сутня у фонді Григоровича (іл. 6). Окрім зазначеного у фонді науковця присутня й інша друкована продукція польських видань. Так, 28 травня 1873 року на засідання Ради Новоросійського університету Григорович зазначив, що придбав значну кількість брошур, які стосуються важливих подій в історії Польщі XVIII століття³. Більшість паперів становлять собою документи сеймів, які відбувалися під час розділу Речі Посполитої у XVIII столітті. Детальний бібліографічний опис видань можна знайти у каталозі «Польські стародруки з колекції університетської бібліотеки»⁴.

Університет розвивався досить потужно і проблема нестачі інформаційного забезпечення стояла доволі гостро, з моменту заснування велася систематична закупівля книг, словників, атласів та ін. Визначним чинником підбору літератури завжди був перш за все академічний інтерес. Першим значним книжковим придбанням Новоросійського університету була бібліотека відомого польського славіста, етнографа та мандрівника професора Анджея Францишека Кухарського (1795–1862).

Професійні інтереси колекціонера визначили склад зібрання, яке формувалося як бібліотека вченого-славіста. Близько третини всіх видань складають книги зі славістики, загального мовознавства, літературознавства та художньої літератури неслов'янських країн. Тут представлені книги на більш ніж двадцяти мовах: слов'янськими (болгарською, польською, російською, сербською, хорватською, чеською, словацькою, словенською, верхньо- і нижньолужицькою, українською), англійською, албанською, вірменською, грецькою, латинською, старогрецькою, німецькою, французькою, італійською, румунською, турецькою, литовською, естонською, фінською, єврейською, чуваською, монгольською, циганською мовами й на санскриті.

Бібліотеку Кухарського придбано університетом завдяки клопотанням Григоровича, Віктор Іванович у своєму відгуку про колекцію писав:

Библиотека заключает в себе богатое собрание карт и книг по этнографии и филологии. При довольно значительном числе брошюр и мелочных сочинений она заключает драгоценные материалы для филологии славянской. Сверх богатого запаса лексиконов и грамматик она может представить многие редкие материалы для изучения южных славян, а из северо-западных для лужичан⁵.

Зібрання А. Кухарського налічувало 2364 назви у 3640 одиницях. Багато матеріалів, зібрані А. Кухарським, вже у XIX ст. були бібліографічною

³ *Протоколи засідань імператорського Новоросійського університета*, Одеса 1873, с. 106.

⁴ *Польські стародруки з колекції університетської бібліотеки: каталог*, Одеса 2012, с. 289–290.

⁵ Г. Великодна, *Колекція польського славіста, етнографа, мандрівника: до 220 річчя з дня народження Анджея Кухарського (1795–1862)*. [режим доступу] <http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/virtgallery/Kuharskiy/Kuharski.pdf>

рідкістю. Загальне число стародруків – 501 од., тобто 1/5 частина колекції (XV ст. – 1, XVI ст. – 18, XVII ст. – 57, XVIII ст. – 425, без року – 126). Цінність колекції Анджея Кухарського в першу чергу зумовлена тим, що він був першим польським вченим, який обробив величезний матеріал та узагальнив його у «Бібліографічному списку польських граматик і словників» (містить 93 документа, опублікованих у 1486–1825 pp.).

У зібранні А. Кухарського також є видання «Таємної історії правління Яна Собеського» (Лондон, 1700) французького агента в Речі Посполитій д'Аллерака, щодо історичних подій в Польщі XVII ст. Д'Аллерак Франсуа Пауліно – відомий французький мандрівник. Свою кар'єру він починав як слуга польського короля Яна III Собеського. Монарх доручав йому доставку листів до своєї коханої дружини Марисенькі. Згодом Франсуа так втерся у довіру до короля, що той клопотав про його нобілітацію – набуття прав дворянства. Д'Алейрак був свідком багатьох цікавих подій. У 1699 році в Амстердамі побачила світ його книга «Анекдоти про Польщу, або спогади о таємницях правління Яна III Собеського», а видання в англійському перекладі вийшло в Лондоні у 1700 р.⁶ Наразі іменний фонд Анджея Кухарського належить до найцінніших надбань бібліотеки.

Зібрання А. Кухарського цікаве ще й тим фактом, що до нього належить найдавніший польський стародрук у колекції Наукової бібліотеки. Це праця відомого проповідника, публіциста та історика XVI ст. Станіслава Ожеховського «*Funebris oratio: habita a Stanislao Orichovio ... in funere Sigismundi Iagellonis Poloniae Regis*» («Надгробна промова Станіслава Оріховія ... на похованні Сигізмунда Ягеллона, короля Польського») видана в Кракові в 1548 році латинською мовою⁷.

Польські колекціонери часто потрапляли в поле зору поціновувачів раритетних видань, оскільки їх зібрання славилися на весь світ систематизованістю, повнотою та цінністю. Іменне зібрання Ромуальда Губе (1803–1890) стало одним із важливіших книжкових придбань бібліотеки Новоросійського університету. Польський юрист та історик та сенатор збирав у колекцію переважно юридичні тексти, починаючи від найдавніших джерел права, коментарів до перевидань кодексів, виконаних у XVI–XIX ст., і спеціальних досліджень.

Ромуальд Губе був автором ряду оригінальних праць з історії слов'янського, бургундського, італійського права, досліджував історію рецепції римського та візантійського права слов'ян, однак його історико-правова спадщина вміщує, передусім, найважливіші праці з польського права XIII–XIV. І сучасників, і дослідників наступних поколінь вражала величезна ерудиція вченого, добре знайомого з джерелами не тільки слов'янського, німецького, французького, але й іспанського

⁶ Там само.

⁷ *Польські стародруки з колекції університетської бібліотеки: каталог*, Одеса 2012, с.16.

та скандинавського права. У цьому немає нічого дивного: Р. Губе збирав джерела права протягом більш ніж 40 років. На момент купівлі Новоросійським університетом зібрання перевищувало 10 тис. томів. Колекція отримала високу оцінку далеко за межами Російської імперії⁸.

Правники усієї Європи спостерігали за творенням колекції, розуміючи її цінність та не пересічність. Формувати унікальне зібрання Ромуальду Губе допомагало не тільки багаторічне вивчення юриспруденції, блискуча ерудиція та інтелект, а й наполегливість та масштабність (залучення широкої географії) пошуків.

Сам власник був також досить високої думки про повноту своєї колекції, гадаючи, що у ній представлені «законодавчі пам'ятники всіх часів та всіх народів». Польський правник мав намір видати каталог своєї бібліотеки, яка, за його словами, була «сформована з метою бути за основу у роботі з всезагальною історією законодавства», але задум цей був здійснений лише частково. Більша частина цього унікального зібрання опинилась у Новоросійському університеті⁹.

Вчені університету з часу його заснування відчували потребу не тільки в науковій літературі, а й у історичних першоджерелах, тому за першої ж ліпшої нагоди вони скористалися можливістю придбати колекцію, тим більше, що юриспруденція завжди належала до профільних спеціалізацій вузу. У протоколі засідання ради університету 17 січня 1868 р. зазначалось:

бібліотека сенатора Губе головним чином складається з джерел права, зібраних у системі та у можливій повноті, а в університетській бібліотеці відділ цей ледь існує, тому факультет гадає, що придбання цієї бібліотеки було б надзвичайно корисним для його інтересів¹⁰.

Окрім рукописів, зібрання Р. Губе містить значну кількість стародрукованих видань – не менше 2150 назв, тобто більш ніж третини придбаної колекції. Найбільш цінною та найбільш вивченою частиною даного книжкового комплексу є видання XV–XVI ст.

Вартим особливої уваги є видання твору патріарха Єремії Константинопольського з колекції Р. Губе, а саме «Критика Східної Церкви» («Censura Orientalis ecclesiae»), що вийшло друком в Кракові 1582 р. (№ 121). У фонді бібліотеки Новоросійського університету зберігається також примірник видання з церковної історії

⁸ О. Поліщечкова, *Зібрання книг Ромуальда Губе в бібліотеці Одеського (Новоросійського) університету*, [у:] «Вісник Львівського університету. Сер.: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології», 2010, Вип. 5, с. 69.

⁹ Там само, с. 71.

¹⁰ *Протоколи засідань імператорського Новоросійського університету*, Одеса 17 января 1868, с. 3–5.

королівства Польщі (№ 92) з зібрання батька Р. Губе – польського юриста Міхала Губе (Michał Hube, 1775–1840)¹¹.

Наприкінці XIX ст. бібліотека отримала в дар колекцію графа О. Г. Строганова та майоратного дому Воронцових в Одесі. Змiнивши чимало посад як на військовій, так і на цивільній службі, виходець з одного із найзнаменитіших дворянських родів Російської імперії Олександр Григорович Строганов (1795–1891) у 1855–1862 рр. займав посаду Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора. Одеса залишалася постійним місцем проживання графа і після його відставки. При цьому граф О. Г. Строганов брав активну участь у громадському та культурному житті міста. Він був одним з членів Одеського міського громадського управління, більше 20 років був президентом Одеського товариства історії та старожитностей. Побудував перший залізничний вокзал. Саме за часів керівництва графа було засновано Новоросійський університет. За заслуги перед містом граф О. Г. Строганов був удостоєний звання «першого вічного громадянина Одеси»¹².

До Одеси граф перевіз із Петербурга свою особисту бібліотеку, яка, за його заповітом, у 1896 р. була передана Новоросійському університету, відкриття якого граф всіляко підтримував. На основі цього багатого книжкового зібрання був створений Строганівський іменний фонд університетської бібліотеки, який завжди зберігався відокремлено і який налічує 18 891 одиниць книг і періодичних видань другої половини XVI–XIX ст. російською, французькою, польською, англійською та німецькою мовами. Перебуваючи в Польщі, О. Г. Строганов зібрав велику кількість законодавчих актів польською мовою, а також колекцію журналів за 1830–1831 рр.

Польські видання становлять присутню частину іменного фонду бібліотеки Воронцових. Сьогодні Воронцовський фонд налічує 13690 назв (52800 томів) більш ніж двадцятьма мовами. За своїм змістом це універсальне зібрання: тут зберігаються книги практично з усіх галузей знань, в тому числі – значна кількість раритетних видань, багато з яких відсутні в найбільших книгосховищах світу Цінною частиною колекції є стародруки, які зібрали Воронцови як справжні бібліофіли. Наразі у складі Воронцовського фонду Наукової бібліотеки ОНУ зберігається 28 видань XVI ст. Серед них – перший переклад Біблії польською мовою:

Серед польських стародруків – монографії з історії європейських країн, в тому числі й Польщі, польського права. Виключну цінність має так звана Радзівілівська Біблія «Свята Біблія...» була надрукована у Брест-Литовському у 1563 р. Ципріаном Базиліком на кошти князя Миколи Радзівіла. Це перший повний переклад

¹¹ *Польські стародруки з колекцій університетської бібліотеки: каталог*, Одеса 2012, с. 14.

¹² А. Красножон, *Граф Строганов – первый гражданин Одессы*, [в:] «Сегодня», 22 мая 2008.

Біблії польською мовою. Син князя Радзівіла скупив майже весь наклад цієї Біблії, яка вважалася реформатською, і спалив його. Примірник, який зберігся в колекції Воронцових, було куплено в Берліні в 1864 р., раніше він належав відомому польському поету і громадському діячу Юліану Урсину Немцевичу (Julian Ursyn Niemcewicz, 1757/58–1841), про що свідчать екслібриси власника цього рідкісного видання¹³.

Складні політичні та економічні умови початку ХХ століття призупинили формування фондів бібліотеки. Проте у 30-х роках відбулося значне поповнення за рахунок колекції Кароля Сосновського (Karol Sosnowski), учасника Січневого повстання в Польщі (1863-1864). Це видання промов та пропозицій різних авторів на сесіях Чотирирічного сейму 1788–1792 рр., що становлять 47 назв¹⁴.

Останнім часом польські видання потрапляють у фонди бібліотеки завдяки державній закупівлі та партнерській співпраці. Після тривалої перерви поновилося традиція дарування бібліотеці особистих колекцій. У другій пол. ХХ ст. фонди університетської бібліотеки були поповнені книжковими зібраннями професорів Одеського університету Б. О. Лупанова (у 1960 р.), А. Г. Готалова-Готліба (у 1961 р.), Ф. Є. Петруня (у 1963 р.), С. П. Ільйова (у 1996 р.). На початку ХХІ ст. до книгозбірні ОНУ поступили книжкові фонди Г. І. Швєбса (у 2004 р.), А. К. Смольської (у 2004 р.), І. П. Зелінського (у 2004 р.), І. Г. Бєлявського, В. С. Фельдмана, М. Г. Ковальчук, А. І. Уйомова. У 2005 р. бібліотека поповнилася книгами із зібрання професора, ректора ОНУ імені І. І. Мечникова В. А. Сминтини. Останніми надходженнями до бібліотеки (2008 р.) були колекції професора філолога Є. М. Прісовського та бібліографа-краєзнавця В. С. Фельдмана.

Отже, історія побутування польських видань в Одеській науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова вже нараховує більш як 150 років. Друкована продукція ціна не тільки історичному аспекті, а й в гуманітарному вимірі, бо говорить про велику зацікавленість одеськими вченими історією, культурою, фольклором, політикою Польщі. Залишається сподіватися на продовження міжкультурного діалогу, поглиблення та посилення не тільки наукових, а й міжнаціональних зв'язків.

Бібліографія

- Алексєєнко М., *До історії формування іменних книжкових фондів у бібліотеці Одеського університету*, [у:] *Ювілейна збірка наукових праць*, Одеса 2015, с. 117.
- Алексєєнко М., *Славистическое книжное собрание профессора Виктора Ивановича*

¹³ *Польські стародруки з колекцій університетської бібліотеки: каталог*, Одеса 2012, с. 14–15.

¹⁴ Там само, с. 15.

- Григоровича в библиотеке Одесского университета*, [в:] В. И. Григорович и развитие славяноведения в России : материалы «круглого стола» с междунар. участием, посвящ. 200-летию со дня рождения ученого (Казань, 10 апр. 2015 г.), Казань 2015, с. 155.
- Великодна Г., Колекція польського слависта, етнографа, мандрівника: до 220 річчя з дня народження Анджея Кухарського (1795–1862) [режим доступу] <http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/virtgallery/Kuharskiy/Kuharski.pdf>.
  - Красножон А., *Граф Строганов – первый гражданин Одессы*, [в:] «Сегодня», 22 мая 2008.
  - Полівщєкова О., *Зібрання книг Ромуальда Губе в бібліотеці Одеського (Новоросійського) університету*, [у:] «Вісник Львівського університету. Сер.: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології», 2010, Вип. 5, с. 69.
  - *Польські стародруки з колекцій університетської бібліотеки: каталог*, Одеса 2012, с. 380.
  - *Протоколи засіданий імператорського Новоросійського університету*, Одеса 17 января 1868, с. 3–5.
  - *Протоколи засіданий імператорського Новоросійського університету*, Одеса 1873, с. 106.

Irina Nechytalyuk

Odesa I. I. Mechnikov National University

POLISH PUBLICATIONS IN PERSONAL COLLECTIONS BELONGING TO THE ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY LIBRARY

Summary

The Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University tracks its history from the book collection of the Richelieu Lyceum, which was found in 1817. Formation of the lyceum's library collections lasted throughout the entire period of this institution's existence. All transformations of the library were associated with the reform of the institution itself. There are several ways in which the library of the Richelieu Lyceum was replenished: the centralized purchase of educational literature at the expense of the annual financing, „replaced” literature (publications from the Vilna Medical and Surgical Academy), and gifts from organizations and individuals. One of the most important book procurements of Novorossiysk University was a valuable collection of old printed publications from the library of the Polish lawyer and historian Senator Romuald Hube (1803–1890), which contained mostly legal texts, ranging from the oldest sources of law, comments to reprints of the codes performed in the seventeenth and nineteenth centuries and special studies. It was the library of the famous Polish slavist, ethnographer and traveler Professor Andrzej Franciszek Kucharski. At the end of the 19th century the library received a fine private book collection of Count O. G. Stroganov and the library of the Vorontsov family in Odessa.

Key words: Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University, Polish publications, personal collections.